

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

№ 10(40) 2025

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

***(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)***

Випуск № 10(40) 2025

Київ – 2025

Островський О.О., Молнар Є.Р. <i>ФІЛОСОФІЯ ІДЕАЛУ ТА ДУХОВНА КРИЗА НАРОДУ В ПОЕМІ «МОЙСЕЙ» ІВАНА ФРАНКА</i>	711
Павлик О.Б., Рембач О.О., Нідзельська Ю.М. <i>ВПЛИВ АНГЛІЦИЗМІВ НА СУЧАСНУ НІМЕЦЬКУ МОВУ</i>	724
Плеханова Т.М., Горбенко І.Ф., Мочалова Н.С. <i>ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ ФЕЙКОВИХ НОВИН У МЕДІАТЕКСТАХ</i>	743
Подашевська Т.Л., Мочалова Н.С., Стрельбіцька О.О. <i>ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕРНЕТ-МЕМІВ ЯК ІНСТРУМЕНТА СОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ В ІНТЕРНЕТ- КОМУНІКАЦІЇ</i>	759
Поляруш Н.С. <i>АРАБСЬКІ КАЗКИ У ЗАПИСАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО: ТЕМАТИКА ТА АРХІТЕКТОНІКА</i>	773
Продан А.І. <i>КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СМИСЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННОЮ ТЕМАТИКОЮ, В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ</i>	786
Процько Є.С., Тішечкіна К.В., Курбатова Т.В. <i>КРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ</i>	801
Ричка Т.І., Лісовська Р.К., Лісовська А.О. <i>АДАПТИВНІ ОСВІТНІ ПЛАТФОРМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ МОВНОГО НАВЧАННЯ</i>	815
Розвод Е.В. <i>ЕМОТИВНИЙ ДИСКУРС У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРИКЛАДНИЙ СЕНТИМЕНТ-АНАЛІЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ NLP ТА ІНСТРУМЕНТІВ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ</i>	833

УДК 811.161.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-786-800](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-786-800)

Продан Андрій Іванович аспірант кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, <https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СМИСЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННОЮ ТЕМАТИКОЮ, В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей відображення концептуальних смислів воєнної тематики в українських народних піснях в різні історичні періоди. Автор відзначає актуальність проблематики, оскільки українські народні пісні є неоцінним здобутком нації, в яких закодовано цінну історичну інформацію про події різних епох та ставлення народу до них. Особливу увагу приділено концептуалізації смислів воєнної тематики часів Київської Русі, доби козацтва та нового періоду, які мають свою специфіку.

У дослідженні простежено, що воєнна тематика в українських народних піснях втілена завдяки використанню відповідних лексем, фразеологізмів, метафор, демінутивних утворень, дискурсивних маркерів тощо. Автор висвітлює трактування дефініції «концепт» у фольклористиці та його значення з позиції науковців Л. Снігирьової, Ю. Собори, К. Трачук та інших. Вербалізацію концепту «війна» висвітлювали В. Верьовкін, Ю. Плетенецька.

Наголошено, що концепт війни часто має символічний характер і передається у відповідних образах, символах. Вкрай важливим є дослідження концептуальних смислів воєнної тематики в українських народних піснях у ретроспективі, оскільки по-різному висвітлюються образи воїна-захисника, ворога, специфічні асоціативні образи хмари (чорна хмара, що символізує наступ), ріки (кровопролиття), шаблі (сонячний промінь), жінки як уособлення туги та болю втрати. Усвідомлення концептуальних смислів дозволяє збагнути унікальність національного світогляду, мовних засобів та культурних кодів українського народу. Водночас українські народні пісні через концептуальні смисли війни сприяють етнічній єдності, мобілізації сил у боротьбі та захисті. Український фольклор містить не просто відомості про історичні події окремого періоду, а кодує інформацію про суспільні настрої, ставлення народу до тих чи інших воєнних дій. Українські народні пісні воєнної

тематики акумулюють колективну пам'ять, героїзм, незламність та невгамовний біль втрат і плати за свою свободу.

Практична цінність роботи полягає у виокремленні символічних образів та значень воєнної тематики, відображених в українських народних піснях, як важливої складової фольклору. Результати дослідження концептуальних смислів воєнної тематики в українській етнокультурі можна використати на уроках української мови та літератури, історії України, в позакласній роботі для виховання патріотизму, розширення світогляду та осмислення ключових подій, які відіграли важливу роль у становленні державності та збереженні національної ідентичності.

Ключові слова: концепт, концептуальні смисли, українські народні пісні, національна ідентичність, козаки, вороги, художні образи, війна, фольклор.

Prodan Andrii Ivanovych postgraduate student of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ternopil, <https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

CONCEPTUALIZATION OF MEANINGS RELATED TO MILITARY THEMES IN UKRAINIAN FOLK SONGS

Abstract. The article is devoted to the study of the features of the reflection of conceptual meanings of military themes in Ukrainian folk songs in different historical periods. The author notes the relevance of the issue, since Ukrainian folk songs are an invaluable achievement of the nation, which encode valuable historical information about the events of different eras and the people's attitude to them. Special attention is paid to the conceptualization of the meanings of military themes of the times of Kievan Rus, the era of the Cossacks and the new period, which have their own specifics.

The study shows that military themes in Ukrainian folk songs are embodied through the use of appropriate lexemes, phraseological units, metaphors, diminutive formations, discursive markers, etc. The author highlights the interpretation of the definition of "concept" in folklore studies and its meaning from the position of scientists L. Snigirova, Yu. Sobora, K. Trachuk and others. The verbalization of the concept of "war" was highlighted by V. Veriovkin, Yu. Pletenetska.

It was emphasized that the concept of war often has a symbolic nature and is transmitted in the corresponding images, symbols. It is extremely important to study the conceptual meanings of the war theme in Ukrainian folk songs in

retrospect, since the images of the warrior-defender, the enemy, the specific associative images of the cloud (black cloud, symbolizing the attack), the river (bloodshed), the saber (sunbeam), the woman as the personification of longing and the pain of loss are highlighted in different ways. Awareness of conceptual meanings allows us to understand the uniqueness of the national worldview, linguistic means and cultural codes of the Ukrainian people. At the same time, Ukrainian folk songs, through the conceptual meanings of war, contribute to ethnic unity, mobilization of forces in struggle and defense. Ukrainian folklore contains not only information about historical events of a particular period, but also encodes information about public sentiments, the attitude of the people to certain military actions. Ukrainian folk songs on war themes accumulate collective memory, heroism, indomitability and the insatiable pain of losses and the price for their freedom.

The practical value of the work lies in the isolation of symbolic images and meanings of war themes, reflected in Ukrainian folk songs, as an important component of folklore. The results of the study of the conceptual meanings of war themes in Ukrainian ethnoculture can be used in lessons of the Ukrainian language and literature, the history of Ukraine, in extracurricular work to educate patriotism, broaden the worldview and comprehend key events that played an important role in the formation of statehood and the preservation of national identity.

Keywords: ukrainian folk songs, national identity, Cossacks, enemies, artistic images, war, folklore.

Постановка проблеми. Українські народні пісні на воєнну тематику є неоцінним культурним феноменом, який кодує та транслює багатовікову історію становлення української державності, боротьби за збереження національної ідентичності та можливість жити на рідній землі. В українських народних піснях віддзеркалюється багатовіковий досвід народу зі стійкою концептуалізацією смислів та формування провідних національних ідей, образів та цінностей, що пов'язані з війною.

Концептуальні смисли воєнної тематики в різні історичні періоди експлікують саможертвність та героїзм українців у боротьбі з ворогом задля захисту рідної землі; неосяжні, кровопролитні втрати, сум та горе і водночас надію на світле майбуття та прагнення до свободи і незалежності.

Розглядаючи концептуальні смисли воєнної тематики в історичному контексті, відображені в українських народних піснях, можна не лише здобути інформацію про відповідні історичні події, а й простежити суспільні настрої того часу, осягнути характер впливу музичного фольклору на народну свідомість.

Враховуючи, що зараз Україна перебуває в стані війни та змушена вкотре відстоювати своє право на збереження державності та національної ідентичності, окреслена тема набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості вербалізації концепту «війна» розглянуто в наукових розвідках В. Верьовкіна [1], Плетенецької Ю. [6]. Специфіку українського музичного етносу в різні історичні періоди висвітлено в наукових працях таких учених, як О.Компанієць, В.Масненко [2], І. Кривошея І. [3], А. Немцев [4], С. Панцьо, Л. Вакарю [5], В. Шеремета [10]. Значення концепту проаналізовано в наукових дослідженнях Л. Снігирьової [7], Ю. Собори [8], К. Трачук [9] та інших.

Мета статті – дослідження особливостей відображення концептуальних смислів воєнної тематики в українських народних піснях упродовж різних історичних періодів.

Виклад основного матеріалу. Для детального розгляду концептуальних смислів доцільно зосередити увагу на тлумаченні поняття «концепт» у науковій парадигмі. Фактично його можна трактувати як національний образ, ускладнений особливостями індивідуального уявлення. З іншого боку, концепт можна розглядати як певну варіацію тлумачення особистістю власного життєвого досвіду. Узагальнене, абстрактне сприйняття будь-якого концепту допомагає закріпити відповідний досвід та реалізувати самопізнавальну діяльність стосовно нього. Концепти у фольклорі є своєрідними посередниками між словами та їх значеннями на різних рівнях сприйняття: перцептивному, когнітивному та комунікативному. Дефініцію концепту у фольклористиці трактують як ментальний генотип, архетип, першообраз, що уособлює національну історію, самобутність, традиції, звичаї, обряди, вірування, переживання певної етнічної спільноти за тривалий період часу. Фольклорні концепти формуються завдяки свідомим та мимовільним асоціаціям, встановленню асоціативних зв'язків на основі переживань або емоційних станів, специфіці культурного та історико-порівняльного сприйняття. Концептуальний механізм фольклору українців має характерологічні особливості, виражені в певних поняттях. Такі концепти дозволяють вибудувати асоціативний ряд та завдяки порівняльному методу встановити диференційні ознаки певного явища і його вплив на людей. У фольклорі концепти можуть називати та виражати значення певного об'єкта, розкривати його внутрішній характер, створювати умови для більш глибокого пізнання, навіть на підсвідомому рівні. На думку Ю. Собори, аналіз концептів у фольклорі передбачає важливість його осмислення та тлумачення, тому доцільно зосереджувати увагу не просто на конкретній характеристиці об'єкта чи явища, а радше на його сприйнятті, вживанні, розумінні.

Фактично досліджуваний концепт у фольклорі є відображенням культурного коду національної свідомості, що полягає в осмисленні та безпосередньому впливі на представників етносу [8, с. 42].

Щодо фольклорного концепту, то його можна трактувати як сталу складову фольклорної свідомості, яка передається вербально через слово та інші структурно-семантичні форми і забезпечує розкриття ієрархії цінностей, різних складових життєвого досвіду, у тому числі мовні, естетичні, сенсорні, релігійні, гендерні компоненти. Концепти є важливими виразниками культурних смислів, які виражаються різними способами через такі форми: мотив у сюжетно-мотивних комплексах, етноконстанта в усталених виразах, в символічних образах, у виразових засобах (епітетах, метафорах, порівняннях) тощо. Вербальна форма фольклорного концепту дозволяє створювати живі, образні та емоційно-насичені вирази. Її застосування важливе для передачі культурних цінностей, традицій, уявлень етносу через різні літературні жанри та мовні засоби. Акціональна форма концепту сприяє передачі етнічних особливостей через дії, події та вчинки, що дозволяє висвітлити провідні ідеї та поняття, які пов'язані з відповідним концептом. Такий підхід застосовується для пояснення життєвих ситуацій та подій, що передають конкретні концептуальні значення [9, с. 233].

Отже, концепт є багатовимірним психоментальним утворенням із накопиченими етнічними, фольклорними та лінгвокультурними компонентами і відіграє провідну роль у формуванні колективної свідомості суспільства. Концептуальні смисли є ключовими та глибинними ідеями, завданнями, що визначають світоглядну значущість, предмет та методи дослідження. Вони дозволяють відобразити усвідомлення різних фольклорних жанрів як матриці колективної пам'яті, носіїв етнічної історії, предмета відображення національної ідентичності та системи етнічних цінностей.

Українські народні пісні є віддзеркаленням душі народу, що відображає різні грані його життя та приречена на безсмертя. У наділенні лірико-епічної тональності провідне місце в українських народних піснях посідає етномаркувальний образ війни [5, с. 387].

Дослідження концептуальних смислів воєнної тематики в українських народних піснях має вагоме значення, оскільки експлікують уявлення та спогади українців про реалії, які були в різні історичні періоди ще із часів Київської Русі. Упродовж тривалого часу усна народна творчість слугувала практично основним способом фіксації історичних подій, відображенням народної мудрості, ідеалів, світоглядних орієнтирів та життєвого досвіду українців. Основним мотивом воєнної тематики часів Київської Русі виступає похід – військова експедиція під супроводом князів (Аскольда,

Олега, Ігоря на Константинополь тощо). Військові походи на Візантію є важливим фактором легітимізації князівської влади в Київській Русі на міжнародній арені, адже в результаті кожного походу укладались мирні договори. Похід князя Володимира Великого на Корсунь відображає ритуали та відіграє важливу роль у процесі державного прийняття Руссю християнства з Візантії. Висвітлення військових досягнень, як прикладу для наслідування, є змістом дидактичного призначення в процесі вивчення історії України та української літератури («Повчання дітям» Володимира Мономаха), художніх творів епічного жанру («Слово о полку Ігоревім»). Війна виступає провідним мотивом прозового та поетичного епосу фольклору, що дозволяє визначити особливості концептуальних уявлень про війну як відображення окремих матеріальних і духовних культур східних слов'ян. Важливою особливістю вербалізації концепту війни в народних піснях княжої доби є практика найманої служби. Наприклад: «Ой чуємо там доброго пана, що платить добре за служеньку...». У подальшому іноземні володарі висвітлюються як ворожа сила. Поширеним вербалізатором концепту «війна» виступають сталі чи напівсталі словосполучення, тобто нерідко концептуалізоване поняття війни виражається ідіоматично: «Коником грає, військо збирає...» Частими є вживання фразеологізмів, що відображають військові процеси: «виїхати на війну», «став побоєм», «військо рихтує». Вживаними також є взаємозворотні дієслова: «воюватися», «муштруватися», що висвітлюють суперництво, змагання. З іншого боку, концептуальні смисли воєнної тематики того часу в народних піснях відображають перелік дій із предметними військовими атрибутами. Наприклад, вживаними є вирази «звів хоругву», «коником грає» [1, с. 43].

У більшості вербальних форм того часу немає прямих мілітарних виразів дії, а швидше передається повсякденна діяльність. Проте в цих вербальних виразах є точна вказівка на напрям руху, силову інтенсивність та спрямованість руху, звукові характеристики. Наприклад, «мечем звів», «лучком забряжчав», «коп'єм махає» тощо. Відповідні лексеми висвітлюють звукову та візуальну агресію, що може бути притаманна не лише людині, а й іншим живим істотам. До вербалізації концепту воєнної тематики нерідко додаються додаткові культурні конотації. Наприклад, використовуються лексеми-номінатори, що поєднують військові ознаки з явищами природи та ускладненими протистояннями: «Хвалиться конем перед королем, перед панною гострою шаблею». У таких виразах ключові об'єкти утворюють пари за гендерною ознакою: кінь/король, а панна/шабля. Міфологічний смисл мають поєднання зброї з явищами природи: «Засяяли шаблі як сонце за хмарами...». У цьому контексті шабля ототожнюється із променем Сонця, що є досить архаїчним відображенням атрибутів богів

слов'янського пантеону. До прикладу шабля, як сонячний промінь, відображає зброю, що є атрибутом Перуна. У контексті воєнної тематики розглядаються концепти агресії, ворогів, смерті, лицарства, слави тощо. Напівідіоматичні словосполучення виражають агресію як складову воєнної тематики: «Я ж твоє царствечко да коником витопчу...» Концепт ворога апелюється лексемами, що відображають релігійні мотиви: «цар невірний», «Невір-земля».

Рідше уявлення про війну вербалізуються через посаду військового і, як правило, виражаються у поняттях царя, князя, полону, неволі, поразки, травми, що відображаються в описі складних взаємин Київської Русі з кочовими племенами: «Орда забрала, в полон загнала...» [1, с. 44].

Концептуальні смисли військової тематики українського фольклору часів Київської Русі транслують важливі події в історії України із часів княжої доби та зберігають деякі дохристиянські язичницькі мотиви. Архаїчну міфологічну мотивацію мають поєднання зброї та інших військових атрибутів із природними процесами і явищами, які ймовірно передають уявлення слов'ян про атрибути богів їхнього пантеону. Семантичні критерії концептів військової тематики мають предметні та процесуальні вербалізатори, які вживаються з додатковими культурними конотаціями. Вербалізатори процесуального ореолу війни виражаються ідіоматично та через аудіовізуальні вирази агресії, що може бути властиво не лише людям, а й іншим живим істотам [1, с. 45].

Український фольклор відображає національну, колективну пам'ять та світогляд, наділений численним різноманіттям мотивів, що пов'язані з військовими походами та боротьбою. Саме в історичних піснях простежується героїзація оборонців рідної землі: козаки, опришки чи січові стрільці постають мужніми й самовідданими захисниками, які ведуть боротьбу «за правду», «за волю» та «за свою землю». Така інтерпретація формує позитивну конотацію «війни як захисту», одночасно підкреслюючи її праведну мету. Відтак серед провідних концептів українського фольклору особливе місце займають концепти війни, які відображають історичну долю народу, позначену боротьбою за свободу та прагнення до гармонії в українських народних піснях. Концепт війни часто постає через образ козака – символа звитяги та честі, для якого боротьба за рідну землю наділена сакральним значенням. Метафоричне осмислення війни посилюють символи крові як ціни свободи та землі як материнського лона, що потребує захисту. Протиставлення захисника та ворога створює дуалістичну модель світу, де війна означає боротьбу добра зі злом. У народних піснях, які відображають козацьку добу, концепт «війна» представлений передусім як протидія зовнішньому ворогу, боротьба за

збереження етнічної самобутності. Ціннісна складова виражається через протиставлення «захисту рідної землі» і «руйнівної сили війни», а також сакральне осмислення «священної оборони». У козацькій пісні «Пуцу коня, ой, на яр, на долину» оспівуються страждання молодого козака, який прощається з коханою дівчиною та йде на війну. Часто концепт «війна» демонструє семантику, пов'язану з козацькою мужністю, самовідданістю та стражданнями. Також концепти воєнної тематики реалізуються через опис ворога: «Наїхали татари та хочуть зарубати». З-поміж інших проявів концептуальних смислів воєнної тематики можна спостерігати оплакувальний та водночас мужній характер, який є семантичним та музичним. Наприклад, у козацькій пісні «Ой, гай мати, ой, гай мати» є такий вираз «Ой поїхав з України козак молоденький», який повторюється у пісні чотири рази з різними ритмічними відтінками. Елементи оплакування виражаються в таких лексемах: «слізеньками влився», «щоб не журилася». Водночас у пісні є чітка кульмінація та розв'язка, що підсилює емоційне напруження та семантичний прояв [4, с. 167].

Важливою ознакою козацьких народних пісень є пробудження душі після травматичної, трагічної події. Людська душа переживає тугу та боротьбу, а відображені персонажі передають страждання українського народу козацької доби. Таким чином емоційне потрясіння, яке передається у військовій тематиці, транслює ключові історичні події, допомагає більш глибинно осмислити людські страждання та вивільнитись від власних переживань, страждань через їх переорієнтацію на персонажів українських козацьких пісень [4, с. 168].

Образ війни яскраво відображений в жовнірських піснях, які є вагомою часткою лемківського фольклору. Концепт війни формує своєрідну мікросистему взаємопов'язаних символічних образів, які розкривають її зміст. Найбільш вживаний образ війни виступає як чорна хмара, що має негативний зміст та віщує лихо. Проте символічність чорної хмари як уособлення війни вирізняється багатозначністю: горе, розлука, знеславлення. Пісня «Чорна хмара в полонині» відображає низку негативних подій, які несе в собі війна: «На чужині вітер віє», «а в тій траві козак лежить», «а кінь його зажурився» тощо. Образ чорної хмари емоційно підсилюється образом дощу, що метафорично відображає початок війни. Наприклад, слова пісні: «Чорні хмари наступають, дрібні дощі йдуть» надають більш пригніченого емоційного забарвлення. Як бачимо, негативну конотацію в українських народних піснях мають і чорна хмара, і дрібний дощ як сталі народнопоетичні образи. Водночас у текстах відчутно наявний і трагічний вимір: війна приносить розорення та страждання, про що свідчать описи спалених сіл, осиротілих родин і гірких втрат. Поєднання героїчного й

трагічного аспектів створює складний образ війни як універсального лиха, що, попри свою вимушеність, змушує народ не лише до оборони, а й до значних жертв. Символіка зброї та крові, втілена через образи шаблі, рушниці, кривавих полів бою, конкретизує та підсилює емоційне сприйняття цієї теми. Образами-символами, які відображають тугу, сум, печаль, виступають жінка-матір, дружин, сестра чи кохана дівчина. Біль втрати відтворюється найбільш глибоко в материнському горі від втрати сина: «Вийде мати – подивиться, вийде сестра, зажуриться» або коханого «вийде мила... тай зомліє». Відповідні дієслова формують послідовний ряд: подивиться, зажуриться, зомліє [5, 387-388].

Особливим поняттям в українських народних піснях воєнної тематики виступає кінь, який часто наділений людськими рисами: «А кінь його зажурився... по коліна в землю вбився», що сприймається як вірний друг, якому козак-воїн довіряє свої думки та відкриває душу. Кінь, який повертається без вершника, є символом смерті вершника. Тому концептуальна ідея коня відображає драматизм воєнних дій та протидію війни і миру, смерті та життя [5, с. 388].

Часто символом війни та смерті в українських народних піснях виступає козацька могила. При цьому загибель козака змальовується як одруження з могилою, що символізує смерть у бою. Наприклад, така особливість простежується в контексті: «Не журися, мати моя, козаченько оженився. Взяв він собі Січи дочку, а у степу могилочку». Такі образи трактують як алегоричні, побудовані на основі абстрактно-смыслового сприйняття, що часто переходять в обіг народного переказу. Це можна пояснити відображенням страху людини перед незрозумілими явищами, які важко пояснити й страшно сприйняти, як-от смерть [5, с. 388].

Образ війни тісно переплітається зі сльозами та плачем. Саме через сльози передається смуток, туга за тими козаками, які пішли на війну та страх втратити близьку людину. Зазвичай плач відображається в діях жінки чи дівчини, а значно рідше плаче сам козак. Іноді в піснях трапляється перебільшення, що підсилює мотиви плачу: «море сліз», «сльозами заливається» тощо. Водночас сум та біль уособлюють саме чорні очі, які символізують жалобу та передчуття втрати. Ще одним суттєвим мотивом є оспівування крові, оскільки вона проливається в боях, що підтверджують такі вирази: «кривавий бій», «проливати кров», «річка кривавая». Причому кров часто порівнюється з рікою, тим самим підсилюючи смислове навантаження. Вода в народних піснях також може символізувати кровопролиття і смерть. Демінутивні суфікси у словах «кровиця», «річенька» увиразнюють патріотизм воїна-героя, який виконує священну місію захисту рідної землі від ворога [5, с. 389].

Цікавим відображенням воєнних дій є словосполучення «кривавий танець», що водночас передає патріотизм козацької доби: «Не жаль мені кров пролити, щоб вас зборонити». Найбільш потужним символом війни є загибель та страх втратити близьку людину, годувальника, захисника, сина, коханого, що супроводжується оплакуванням, тугою. Проте часто в народних піснях народ уникає слова «смерть», а вживає евфемічні звороти, де немає прямого посилення на смерть, але передається сутність трагічної події: «останній раз», «впасти в бою» тощо. Також мотиви загибелі на війні передають у піснях втратою шапки, яка ототожнюється з козацькою головою, наприклад, через словосполучення «шапка схилилась». Іншим відображенням наслідків війни може бути констатація небуття господаря, наприклад: «Хто ж нам пооре – прийде весна!» Символом втрати життя на війні виступають також камінь, пісок та жито. Водночас саме жито часто відображає життєдайність, але іноді може ототожнюватись із сухим, пустельним піском, демонструючи втрату жаги до життя: «Як ти пісок житом зийде, // Товди твій син з війни прийде. //» [5, с. 390].

У народних піснях поширеними є картини, де мати оплакує загиблого сина, а він розмовляє з нею, заспокоюючи її: «На могилі мати плаче. // Не плач, мамцю, тай не тужи, / Син раненький, та не дуже. //». Трагізм передають також описи хати без дверей та вікон, що символізує труну. Ще одним символом загибелі на війні є зірка, що падає з неба. Оскільки існує легенда, що при народженні дитини Бог запалює на небі зірку, яка падає в час загибелі: «Не плачте, моя рідна мамичко, // Я одскочу, як на небі зірточка» [5, с. 391].

Отже, ідейно-тематична спрямованість українських народних пісень на воєнну тематику містить мікрообрази чорної хмари, шаблі, коня, крові, плачу, тужливої жінки тощо. Їх використання забезпечує передачу концептуальних смислів, пов'язаних із війною, без реальних описів військових битв. Подібні смисли є синергією боротьби з ворогом та захисту рідної землі, що сприймається як священний обов'язок; туги та смутку за рідною людиною, годувальником, чоловіком, сином; асоціюються з уявленнями про значні втрати у вигляді кровопролиття, смерті, поневолення; конотують ненависть до ворога як найбільшого зла та віру у можливість вистояти у боротьбі.

Концептуальні смисли воєнної тематики в українських народних піснях відображають трагічно-героїчні події, пов'язані із національно-визвольною боротьбою за незалежність, за захист рідної землі, що оспівується як священна місія. Герой-козак гине у відкритому бою із зовнішнім ворогом ««Ой умирав козак та козаченько». Причому трагічна розв'язка в народних піснях властива тим творам, де є реальні прототипи

або ж де описується доля звичайного козака, який є уособленням усього війська. Ворог у піснях трактується як чужа, ворожа сила (турок, татарин, поляк, москаль), що несе неволю та руйнацію. Такий образ слугує мобілізуючим фактором, що підкреслює важливість та необхідність супротиву. Сприйняття спільної загрози породжує відчуття національної єдності та братерства «всі ми браття-козаченьки», де пісня є способом збереження ідентичності в умовах поневолення та зовнішньої загрози. Смерть на війні – це не просто втрата життя як природне явище, а загибель людини, яка виконує свій обов'язок, що підсилюється подвигом у вигляді жертвості. Смерть визнається важливішою, ніж рабство та поневолення в політичному, етнічному, духовному сенсах: «Той, хто здатний піти на смерть, не стане ніколи рабом». Тобто якщо хтось готовий вмерти, то вже ніколи не стане рабом страху та слабкості. Історичні постаті, подвиги яких оспівувались в українських народних піснях (Данило Нечай, Максим Кривоніс), ототожнювалися з мучениками, які прийняли смерть за народну правду, віру та силу. Смерть виступає своєрідним містком між світом живих та божественним існуванням. Відображення трагічної загибелі на війні має філософський та емоційний зміст. Смерть героя на війні відображається як трагедія не тільки однієї людини, а сім'ї, роду [7, с. 742].

Опис смерті нерозривно пов'язаний із долею, що підкреслює цілісність людини. Досить популярними є історичні народні пісні про самотню смерть пораненого козака в степу біля свого коня, якого він посилає до рідного дому зі звісткою про свою загибель. Тривалість поширення таких сюжетів, де образною символікою виступали чорні хмари, одинокий кінь, шабля, згорьована жінка у народному репертуарі сягає півтора століття [7, с. 743].

Українська народна пісня самотності художньо-естетична система національної мови, що дозволяє простежити шлях духовного розвитку українського етносу та кодує важливі наслідки історичних подій, які стали визначними в збереженні національної ідентичності. Крізь призму концепту війни розглядається образ жінки, яка пережила втрату чоловіка або сина, та її місце в українському суспільстві. Жінка на своїх плечах виносить тугу від смерті чоловіка або сина, а також відповідальність за інших членів сім'ї, заклопотаність та життєві труднощі.

Тому в українських народних піснях вона ототожнюється із зозуленькою, що жалібно кує, та не може дозволити собі розваг, а лише важку працю та нелегке життя. Тому така жінка «думку гадає» або «дев'ять думок має», оскільки всі господарські клопоти долає самотужки та немає належного рівня соціального захисту [10, с. 248]. Водночас козаки поважали жінок-вдовиць, вважаючи, що в них є досвід шанувати чоловіків та

бути гарними господарями. Вдовине серце асоціюється з осіннім сонцем, яке світить, але вже не гріє [10, с. 249].

Українські пісні виражають народні бажання, інтереси та мають вагоме значення у збереженні національної пам'яті про складні історичні події життя українського народу. Пісенний аналіз розкриває героїчні образи та мужність, стійкість віри та сподівання на краще майбуття. У другій половині XVIII століття народна пісня відображала не лише історичні події, а й емоційні стани суспільства того часу: «Наїхали вражі пани, забрали у мене...» Такі вислови відображають наростаючий конфлікт між селянами та поміщиками, жорстоке ставлення останніх, що є характерними для того часу.

Історичні події XVIII століття, зумовлені соціальними змінами, породили гайдамацькі повстання та опришківський рух на тлі соціальної невдоволеності селян-кріпаків. Наприклад, пісня «Ой Левенче, Левченоньку» висвітлює образ ватажка селянських повстанських загонів, які протестували проти утисків, феодально-кріпосницького гніту. Тут концептуальні смисли воєнної тематики відображають конкретні історичні події, що слугує народною пам'яттю боротьби за свободу та збереження національної ідентичності в складних умовах поневолення та утисків [3, с. 109].

У піснях цього історичного періоду оспівувались народні герої «Максим козак Залізняк», який керував селянським повстанням у 1768 році (Коліїщина). Водночас історичні факти свідчать, що покарання за протест несли, крім селян-воїнів, і бандуристи, кобзарі, які поширювали засобами народної пісні важливу інформацію та впливали на суспільну думку [3, с. 110].

У пісні «Ой галочки, сизоперочки» відображено невдоволення українського народу політикою рекрутського набору, де молоді хлопці повинні були служити у війську 25 років. Пісня ставала реакцією на соціальну несправедливість.

Наприклад, українська народна пісня «Задумали Базилевці» є відповіддю народу на насильницьке перетворення селян у кріпаків, що обмежувало козацьку волю та свободу. Водночас пісня уособлює народну єдність у боротьбі з несправедливістю та зловживанням владою. Важливим трагічним епізодом є відображення в народних піснях болю і страждань полонених українців. Адже на ринках Туреччини та Криму людські долі перетворювалися на предмет торгівлі та зневаги. Пісня «Ой пише, пише сотник Поволоцький» трактує героїчне взяття Ізмаїла під час російсько-турецької війни 1787-1792 років та символізує готовність українського народу до боротьби та протистояння в захисті своєї землі від ворогів: «Ой, ударили славні запорожці // З громкої гармати, - // Не зосталось в Ізмаїлові

// Ні одної хати...» Пісня ілюструє не лише героїзм та рішучість у збройному повстанні, а й відповідь на заклик по допомогу в боротьбі з ворожими силами. В українських народних піснях XVIII століття зображено події того часу, прояви збройних протестів селян проти кріпацтва, а також гайдамацькі повстання, опришківський рух, що символізує боротьбу з поневоленням, прагнення до збереження національної самобутності, боротьбу зі злом та несправедливістю [3, с. 111].

Український фольклор початку XX століття характеризується закликами до боротьби проти більшовицької окупації, поширення атеїзму та свавілля радянської влади [2, с. 123]. Для кожного українця війна означає щось своє, а національно-специфічні засоби вербалізації концепту «війна» є асоціативними та варіативними. В українських піснях часто вживаними є оніми, що складаються з власних назв відомих міст, історичних постатей, а також національні символи [6, с. 273].

Висновки. Отже, концептуальні смисли воєнної тематики в українських народних піснях мають свої особливості, оскільки передаються не через прямий опис війни та поля бою, а як символічна боротьба за збереження національної ідентичності, захист рідної землі та священний обов'язок кожного українця.

Реалізація воєнної тематики відбувається завдяки використанню лексем, фразеологізмів, метафор, демінутивних утворень, дискурсивних маркерів тощо. Часто вживаними є мікрообрази, що відтворюють трагізм воєнних подій: чорна хмара символізує військовий наступ, загрозу; ріки крові відображають кровопролиття на полі бою, жінки символізують тугу від втрати сина, коханого, годувальника тощо.

Окреме місце посідає відтворення смерті воїна, оскільки прямі описи фактичних подій трапляються рідко, частіше оспівується самотній кінь в степу, вінчання з могилою, що підкреслює душевний біль, страх перед невідомістю та водночас героїзм воїна-козака, який обирає смерть, а не поневолення й здатен віддати життя за рідну землю та свій народ. Концептуальні смисли відображають війну як священну місію захисту свого та збереження рідного, що неминуче відбувається з численними втратами та болем.

Нині українське суспільство переживає складні події переоцінки цінностей під впливом воєнних подій. Адже саме війна сприяла підвищенню рівня згуртованості нації задля досягнення спільної мети – збереження свободи та незалежності.

Сучасні українські цінності поступово формуються через переосмислення минулого та усвідомлення важливості єдності, справедливості та поваги до людської гідності.

Література:

1. Верьовкін В. Український пісенний фольклор як сфера вербалізації концепту ВІЙНА. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 12. С. 42-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2012_12_14
2. Компанієць О. В., Масненко В. В. Український опозиційний фольклор 30-х рр. XX ст.: до проблеми класифікації та систематизації. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2015. № 29. С. 122-126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2015_29_16
3. Кривошея І. І. Радикальні прояви соціального протесту другої половини XVIII ст. в народній музичній творчості українців. *Культурологічний альманах*, 2024. Вип. 1 (9). С. 107-113 URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45186>
4. Нємцев А. Емоційно-почуттєва роль музичного етосу та катарсису в українських народних козацьких піснях. *Молодь і ринок*. 2024. № 3. С. 165-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2024_3_31
5. Панцьо С., Вакарюк Л. Образ війни у жовнірських піснях (на матеріалі лемківської пісні). *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, Т. 5. С. 386-392. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_5_64
6. Плетенецька Ю. М. Національно-специфічні риси концепту війна в текстах українських та англійських пісень. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. №208. С. 272–279. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-38>
7. Снігирьова Л. Філософські поняття життя і смерті в українських народних історичних піснях. *Народознавчі зошити*. 2015. № 3. С. 740-744. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2015_3_19
8. Собора Ю. Поняття «концепт» та проблеми його порівняльного аналізу у фольклористиці. *Народознавчі зошити*. 2021. № 1 (157). С. 40-45 URL: <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.040>
9. Трачук К. В. Категорія концепту у фольклористичних дослідженнях: методологічний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73) № 2 Ч. 1 С. 231-235 URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.1/40>
10. Шеремета В. П. Лексико-стилістичні засоби вираження народних уявлень про труднощі та переваги життя вдови (на матеріалі текстів українських народних пісень). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філологічна*. 2014. Вип. 49. С. 247-250. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_49_77

References:

1. Kompaniets, O. V., Masnenko, V. V. (2015) Ukrainskyi opozytsiyni folklor 30-kh rr. KhKh st.: do problemy klasyfikatsii ta systematyzatsii. [Ukrainian opposition folklore of the 1930s: on the problem of classification and systematization] *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Istorychni nauky*, 29, 122-126. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2015_29_16 [in Ukrainian]
2. Kryvosheia, I. I. (2024) Radykalni proiavy sotsialnoho protestu druhoi polovyny XVIII st. v narodnii muzychnii tvorchosti ukraintsiv. [Radical manifestations of social protest in the second half of the 18th century in the folk music of Ukrainians] *Kulturolohichniy almanakh*, 1 (9), 107-113 Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45186> [in Ukrainian]

3. Niemtsev, A. (2024) Emotsiino-pochuttieva rol muzychnoho etosu ta katarsysu v ukrainskykh narodnykh kozatskykh pisniakh. [The emotional and sensual role of musical ethos and catharsis in Ukrainian folk Cossack songs] *Molod i rynok*, 3, 165-170. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2024_3_31 [in Ukrainian]
4. Pantso, S., Vakariuk, L. (2013) Obraz viiny u zhovnirskykh pisniakh (na materialy lemkiivskoi pisni). [The image of war in soldier songs (based on Lemko songs)] *Mova i kultura*, 16, 5, 386-392. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2013_16_5_64 [in Ukrainian]
5. Pletenetska, Yu. M. (2024) Natsionalno-spetsyfychni rysy kontseptu viina v tekstakh ukrainskykh ta anhliiskyykh pisen. [Nation-specific features of the concept of war in Ukrainian and English song lyrics] *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky*, 208, 272-279. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-38> [in Ukrainian]
6. Sheremeta, V. P. (2014) Leksyko-stylistychni zasoby vyrazhennia narodnykh uiavlenn pro trudnoshchi ta perevahy zhyttia vdovy (na materialy tekstiv ukrainskykh narodnykh pisen). [Lexical and stylistic means of expressing folk ideas about the difficulties and advantages of widowhood (based on Ukrainian folk songs)] *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]*. Serii: Filolohichna, 49, 247-250. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_49_77 [in Ukrainian]
7. Snihyrova, L. (2015) Filosofski poniattia zhyttia i smerti v ukrainskykh narodnykh istorychnykh pisniakh. [Philosophical concepts of life and death in Ukrainian folk historical songs] *Narodoznavchi zoshyty*, 3, 740-744. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2015_3_19 [in Ukrainian]
8. Sobora, Yu. (2021) Poniattia «kontsept» ta problemy yoho porivnialnoho analizu u folklorystytsi. [The concept of «concept» and problems of its comparative analysis in folklore studies] *Narodoznavchi zoshyty*, 1 (157), 40-45 Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/nz2021.01.040> [in Ukrainian]
9. Trachuk, K. V. (2023) Katehoriia kontseptu u folklorystychnykh doslidzhenniakh: metodolohichni aspekt. [The category of concept in folklore studies: methodological aspect] *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 34 (73), 231-235 Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.1/40> [in Ukrainian]
10. Verovkin, V. (2012) Ukrainskyi pisennyi folklor yak sfera verbalizatsii kontseptu VIINA. [Ukrainian song folklore as a sphere of verbalization of the concept of WAR] *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*, 12, 42-45. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2012_12_14 [in Ukrainian]